Анотації

Розглянуто питання становлення та розвитку організаційно-штатної роботи в міліції України за радянську добу. Проведено аналіз методики розрахунку штатної чисельності персоналу міліції та дотримання штатної дисципліни.

Рассмотрены вопросы становления и развития организационно-штатной работы в милиции в советский период. Проведен анализ методики расчета штатной численности персонала милиции и соблюдения штатной дисциплины.

The problems of organizational and staff police work formation and development during Soviet period of time are researched. Methods of staff list calculation and staff discipline maintenance are analyzed.

УДК 347.195

А. Ю. ЧУЙКОВ,
викладач кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту підготовки фахівців міліції громадської безпеки Харківського національного університету внутрішніх справ

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ СПЕЦІАЛЬНИХ УСТАНОВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Дослідження минулого може і повинно бути засобом пізнання сьогодення, передбачення майбутнього й осмислення розвитку будь-якої науки як відображення цілеспрямованого історичного процесу. Характерний для соціально-правових наук принцип історизму означає необхідність дослідження заявлених проблем у розвитку з урахуванням правил конкретності, взаємозалежності з іншими спорідненими проблемами, у поєднанні з практичним досвідом. Історизм включає і прогнозування, тобто визначення основних тенденцій розвитку явища в майбутньому, прогнозування його історичних перспектив [1, с. 29].

Актуальність даної статті полягає в тому, що дослідження історії спеціальних установ органів внутрішніх справ (далі – ОВС) сприяє більш об'єктивному визначенню перспектив подальшого руху теоретичної думки, а також ефективних шляхів удосконалення законодавства, що регулює діяльність спеціальних установ ОВС.

Певні аспекти створення, діяльності та ліквідації окремих спеціальних установ ОВС, що існували в різні часи, були предметом дослідження багатьох авторів, (але як складова частина інших проблем і при цьому лише частково розглядалась одна зі спецустанов. Так, над даною проблематикою працювали, зокрема, О. М. Бандурка [2], В. Ф. Некрасов [3] та ін. Спираючись на роботи цих та інших учених, актуалізуємо **предмет** нашого дослідження – історико-правові аспекти становлення системи спеціальних установ ОВС – та розкриємо його основні положення.

Питання становлення й розвитку спеціальних установ ОВС, їх діяльності присвячено ряд фундаментальних робіт різних часів, у тому числі й сучасних. Тому нині маємо всі підстави для об'єктивної оцінки історії.

Система органів внутрішніх справ з часу свого створення пройшла ряд реорганізаційних змін, що тривають і нині. Так, уже за часів незалежності України важливим організаційним кроком було виведення зі структури ОВС пенітенціарної системи. Маючи власні традиції та навчальну базу, відповідно до Указу Президента України «Про виведення Державного департаменту України з питань виконання покарань з підпорядкування Міністерству внутрішніх справ України» [4] пенітенціарна система розвивається самостійно. Крім того, із системи МВС виведено медичні витверезники через недоцільність виконання міліцією функції з надання населенню специфічної медичної допомоги. І сьогодні постає питання звільнення органів внутрішніх справ від не притаманних їм функцій, як-от візова та паспортна робота. Існує думка щодо необхідності виведення із структури ОВС дитячих приймальників-розподільників; щодо позбавлення ОВС соціальної функції (наприклад, утримання осіб, що заблукали) і передання її спеціальним муніципальним службам – центрам соціальної реабілітації, притулкам, нічліжкам тощо. При цьому на органи внутрішніх справ має покладатися робота з неповнолітніми злочинцями [5, с. 311–312].

У результаті проведеного дослідження нами було виявлено, що історія спеціальних установ

© Чуйков А. Ю., 2009

ОВС веде відлік з глибини віків. При цьому слід брати до уваги той факт, що Україна як держава, а саме як сукупність земель, що нині входять до її складу, сформувалась досить недавно, за часів Союзу Радянських Соціалістичних Республік. До цього окремі території перебували у складі різних держав, тому й історія становлення спеціальних установ ОВС до входження в СРСР у них різна. Так, на території земель у складі Росії, з кінця XVIII ст. до жовтня 1917 р. функціонували низка формувань органів внутрішніх справ, які підпадають під сучасне розуміння спеціальних установ ОВС.

Одними з перших спеціальних установ ОВС, що діяли в Росії на той час, були конвойні команди, які виконували поліцейські функції і являли собою озброєні формування. Історія їх появи така. Цілий потік засланих і каторжних у Сибір і на Урал призвів до виникнення однієї вагомої державної проблеми, а саме – супроводження арештованих. Заслання і направлення на каторжні роботи активно використовуються керівництвом країни з кінця XVII ст. До 1807 р. повинність із супроводження сибірським трактом засланих та переселенців покладалась на селян, які проживали уздовж шляху слідування. Проте виникали численні ускладнення, головним із яких стало надто велике навантаження на селян, особливо в літній час під час польових робіт, зокрема й через величезні маршрути слідування – до 2000 верст. Надалі цей обов'язок передавали башкирам, мещерякам, козакам тощо. Тільки в період з 1807 по 1898 рр. кількість засланих до Сибіру становила 864823 особи. У 1811 р. було створено внутрішню охорону, яка зобов'язана була приймати і здійснювати супровід арештантів різного роду. Внутрішня охорона являла собою військову силу, яка наділена поліцейськими функціями.

З 1817 р. було введено етапну систему супроводу арештованих. Етапні команди розміщувалися трактом через одну станцію і складалися з одного обер-офіцера, двох унтер-офіцерів, 25 солдат і одного барабанщика. Також до етапної команди входили чотири кінних містечкових козаки. В Указі про засланих та Уставі про етапи в Сибірських губерніях чітко визначався порядок відправки й супроводу партій арештованих, правила руху, строк перебування в дорозі і час відпочинку, правила ведення встановленої документації тощо. У 30-ті роки XIX ст. П. М. Капцевич розробив маятникову етапну систему, яка була впроваджена за декілька років. Крім того, П. М. Капцевич ініціював і реорганізацію етапної служби [3, с. 77–78].

Окремий корпус внутрішньої сторожі було ліквідовано 6 серпня 1864 р., що вмотивовувалось це тим, що країна не здатна утримувати величезну армію, а відтак і мати великі витрати на частини, які не мають воєнного призначення. Їх функції виконували місцеві та резервні війська. Однак більш ніж 20 років потому все одно повернулися до централізованого управління конвойною службою, оскільки дійшли висновку, що внутрішня служба (караульна і конвойна) потребує спеціалізованих сил (підрозділів) і централізованого органу управління.

З того ж 1864 р. – з часу прийняття Положення про воєнно-окружні управління – та зі створенням у 1865 р. перших чотирьох округів супроводом арештантів і засланих, караульною службою та іншими питаннями займалися місцеві війська. Рух арештованих відбувався таким самим «маятниковим способом» п'ятьма трактами в Європейській Росії та головним сибірським трактом, коли етапний солдат проходив за тиждень разом із тими, кого вів, 100 верст. Змінити систему руху арештованих, а відтак і полегшити службу конвоїрів, дозволив лише технічний прогрес, а саме перевезення арештантів у спеціально обладнаних вагонах залізницею та на пароплавах річками Волга, Кама та ін [3, с. 90–92]. Крім того, з кінця 70-х років XIX ст. широко використовувалися три- та двокінні підводи, які перевозили 6 арештованих.

Новий етап у створенні системи конвойних команд почався з реформою 1886 р. Так, з 20 січня 1886 р. за височайшим повелінням формувалися 567 конвойних команд (разом із 63, що існували до цього), при цьому місцеві війська звільнялися від обов'язків супроводжувати арештантів. Конвойні команди перебували в подвійному підпорядкуванні – Міністерству внутрішніх справ (далі – МВС), що тоді почало набирати силу, та Військовому міністерству (далі – ВМ). Керівництво службою здійснювало Головне тюремне управління МВС. На конвойну сторожу покладалося: супроводження арештантів, що пересилалися етапним порядком у європейській Росії (за винятком Фінляндії та Кавказу) і головним «ссыльным трактам» (рос.) у Сибіру; супровід їх на зовнішні роботи і в «присутственные места» (рос.); сприяння тюремному керівництву під час здійснення раптових обшуків і під час ліквідації заворушень у місцях позбавлення волі;

зовнішня охорона тюрем, де це визнано необхідним [3, с. 94].

Із 13 грудня 1895 р. Головне тюремне управління, яке здійснювало керівництво всією тюремною системою Російської імперії, перейшло у відання Міністерства внутрішніх справ до складу Міністерства юстиції. А відтак і конвойна сторожа, що входила до етапно-пересильної частини Головного штабу, відійшла до Міністерства юстиції.

Розкриваючи історичні аспекти створення підрозділів у справах дітей (раніше – неповнолітніх), відзначимо віхи їх існування. Розпорядженням Народного комісаріату соціального забезпечення РСФСР у 1918 р. було створено дитячі прийомні пункти і дитячу міліцію. Надалі їх діяльність урегульовувалась, зокрема, наказом НКВС РСФСР від 6 грудня 1922 р. «Про боротьбу з дитячою безпритульністю і правопорушеннями», який установлював, що підлітки, які не досягли 14 річного віку та безпритульні діти (не залежно від віку) підлягають негайній передачі у найближчий пункт чи місцевий відділ народної освіти. Органи соціального забезпечення вилучали дітей з арештних домів міліції і переміщали їх до приймальних пунктів, спеціальних дитячих закладів, неповнолітні правопорушники направлялись в комісії у справах неповнолітніх.

Стосовно утримання дітей у самих арештних домах при управліннях міліції, то Інструкція з управління арештними домами при управліннях міліції від 1 вересня 1920 р. зобов'язувала утримувати арештованих неповнолітніх окремо від дорослих. Передбачалася організація окремо від відділів (відділень) міліції кімнат приводу для затриманих та дітей і підлітків, що заблукали. Якщо неможливо було організувати такі кімнати в окремому приміщенні, виділялись ізольовані кімнати при відділах міліції.

У 1941 р. НКВС СРСР затвердив інструкцію «Про роботу дитячих кімнат міліції», за якою дитячі кімнати міліції організовувались при міських, районних і лінійних відділеннях міліції для прийому дітей на час, що знадобиться для з'ясування причин безпритульності та безнаглядності, направлення батькам, особам, що їх замінюють, та до відповідних дитячих установ. Працівники дитячих кімнат були штатними працівниками відділень міліції, при яких створювались такі кімнати.

За постановою ЗНК СРСР від 23 червня 1942 р. «Про облаштування дітей, що залишилися без батьків» співробітники НКВС СРСР повинні були виявляти всіх безпритульних дітей і розміщувати їх у приймальниках-розподільниках; також передбачалося розширення мережі останніх. У межах затверджених штатів крайових та обласних органів внутрішніх справ НКВС СРСР дозволялося виділяти спеціальних працівників з боротьби з дитячою безнаглядністю та відкривати при міських відділеннях міліції дитячі кімнати.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 15 лютого 1977 р. «Про основні обов'язки і права інспекцій у справах неповнолітніх, приймальників-розподільників неповнолітніх і спеціальних навчально-виховних установ з попередження безнаглядності і правопорушень неповнолітніми» [6] приймальники-розподільники для неповнолітніх були передані з системи виправно-трудових установ у безпосереднє підпорядкування управлінь (відділів) кримінального розшуку МВС, ГУВС, УВС [7, с. 163–167].

Як вид спеціальних установ, що функціонували в структурі Міністерства внутрішніх справ, можна назвати нині діючі в Державному департаменті з питань виконання покарань лікувально-трудові профілакторії. У системі заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили злочини, важливе місце посідають покарання, не пов'язані з позбавленням волі. Виконання завдань та функцій з виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, не досить давно покладалося на службу виконання покарань, яка була складовою частиною Головного управління виконання покарань (ГУВП) МВС України.

Інспекція виправних робіт входила на правах відділу до складу ГУВП МВС України. У деяких областях України у складі УВП УМВС України створювалися відділи виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. У більшості обласних апаратів до складу УВП входила також інспекція виправних робіт.

До складу відділу виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, входили відділення з керівництва лікувально-трудовими профілакторіями (далі – ЛТП), які ми розглядаємо як спеціальні установи, що функціонували в структурі Міністерства внутрішніх справ. За своєю сутністю, завданнями, методами роботи вони схожі з нині існуючими спеціальними установами, як-от приймальники-розподільники для дітей, ізолятори тимчасового тримання затриманих і взятих під варту осіб, приймальники-розподільники для

осіб, затриманих за бродяжництво, спеціальні приймальники для осіб, підданих адміністративному арешту [2, с. 300].

Серед спеціальних установ, що функціонували в структурі МВС радянської України відзначимо медичні витверезники. Так, указом Президія Верховної Ради УРСР [8] серед заходів боротьби проти пияцтва й алкоголізму передбачалося, що особи, які перебувають на вулицях і в інших громадських місцях у середньому або тяжкому ступені сп'яніння, поміщуються до медичного витверезника, за утримання в якому з них стягується плата у встановленому розмірі.

Щодо їх діяльності, то в разі, коли особу, що перебуває в стані сп'яніння, доставляють до медичного витверезника, підставою для притягнення її до відповідальності є протокол медичного витверезника. Копія його видається працівникові міліції або іншій службовій особі, які доставили особу на витверезвлення [9].

Із метою забезпечення дотримання прав людини та у зв'язку з реформуванням системи Міністерства внутрішніх справ Кабінет Міністрів України своєю постановою «Про питання функціонування медичних витверезників» [10, с. 163–167] закріпив кілька доленосних рішень щодо існування цих витверезників у структурі Міністерства внутрішніх справ. Відтак було прийнято пропозицію Міністерства внутрішніх справ та Міністерства охорони здоров'я про недоцільність функціонування з 1 січня 2000 р. медичних витверезників, звільнивши міліцію громадської безпеки від виконання не властивих їй функцій медичного витвережування громадян. Завдання, що ставилися перед медичними витверезниками, які функціонували в системі МВС, були змінено та передано Міністерству охорони здоров'я, на яке покладено в майбутньому здійснювати заходи щодо подальшого поліпшення наркологічної допомоги населенню.

Якщо ж більш детально розглянути діяльність в Україні медичних витверезників, які створювалися при органах внутрішніх справ, то слід визнати, що вони відіграли значно більшу роль у боротьбі з пияцтвом та алкоголізмом, ніж інші служби та підрозділи міліції на той час. До моменту передання з системи МВС до Міністерства охорони здоров'я медичними витверезниками, які створювалися при органах внутрішніх справ були спеціальні заклади, що, здебільшого, фінансувалися за рахунок місцевих бюджетів. Відкривалися і ліквідувалися ці заклади за рішенням Кабінету Міністрів України або виконавчого комітету відповідної місцевої Ради народних депутатів. Організація й діяльність медичних витверезників регулювалася положенням про них, яке затверджувалося наказом МВС України, інструкціями з медичного обслуговування осіб, які знаходилися в медвитверезнику, та іншими відомчими нормативними актами.

Медичні витверезники при органах внутрішніх справ організовувалися у великих містах для надання медичної допомоги особам, які перебували у стані сильного сп'яніння (середнього й тяжкого ступенів), що загрожувало їх безпеці та стану громадського порядку. Вони виконували завдання зі своєчасного вилучення на вулицях, у парках, на транспорті й в інших громадських місцях осіб, які перебувають у стані сильного сп'яніння, та проведення комплексних профілактичних заходів.

Стосовно приміщень для медвитверезників, то їх надавали виконавчі комітети місцевих рад. Штатний розклад працівників медичних витверезників визначався згідно з типовим складом органів внутрішніх справ і залежав від можливостей їх наповнення. Керував роботою медичного витверезника начальник, який здійснював контроль за виконанням обов'язків своїх підлеглих, забезпечував додержання ними законності, підтримував зв'язок із державними органами та громадськими організаціями, розглядав скарги, заяви громадян, ніс особисту відповідальність за організацію роботи медичного витверезника, дисципліну, службову підготовку особового складу. До обов'язків начальника медвитверезника входило повідомлення про злісних п'яниць закладів охорони здоров'я та органів внутрішніх справ, а також адміністрації і громадських організацій за місцем роботи та навчання таких осіб. Начальник також аналізував роботу медвитверезника, розробляв профілактичні заходи, вносив пропозиції до державних органів, керівників підприємств, установ, організацій, комісій при виконавчих комітетах рад народних депутатів про усунення причин, які призводили до пияцтва.

У медичному витверезнику за профілактику пияцтва відповідали начальник профілактичного кабінету, інспектор обліку та деякі інші особи. Для проведення цієї роботи використовувалося радіо, телебачення, преса, засоби наочної агітації; проводилася робота у формі виявлення осіб і застосування до них конкретних заходів, організовувалися дні профілактики на підприємствах, в установах,

навчальних закладах тощо.

До штатного розкладу медвитверезника входив черговий інспектор, який підпорядковувався начальнику та його заступнику. Черговий інспектор керував роботою чергового наряду й екіпажів спецмедслужби, встановлював особу доставлених, забезпечував їх своєчасний медичний огляд, здійснював контроль за поведінкою та станом їх здоров'я, негайно доповідав начальнику про надзвичайні події, доставку іноземців, вів та зберігав службові документи тощо.

Медвитверезники входили до структури управлінь (відділів) охорони громадського порядку органів внутрішніх справ, їх керівництво здійснювалося апаратами медвитверезників. Основними завданнями цих апаратів було удосконалення їх діяльності, впровадження позитивного досвіду та ефективних форм роботи, здійснення загального керівництва роботою екіпажів спеціальної медичної служби у містах.

Із метою доставки до медвитверезника осіб, які перебувають у стані сильного сп'яніння, створювалися екіпажі спеціальної медичної служби, а також залучалися позаштатні працівники міліції та народні дружинники. Особи, які були доставлені до медвитверезника, підлягали медичному огляду, про що складався акт, який був документом суворої звітності. Цей акт підписував черговий медвитверезника, медичний працівник і той, хто доставив осіб у стані сильного сп'яніння. Акт медичного огляду містив інформацію, щодо того, хто і звідки доставив особу, її стан здоров'я, наявність документів, речей та цінностей. У разі, коли в доставленої особи були виявлені тілесні ушкодження або вона перебувала в несвідомому стані, їй надавали першу медичну допомогу, а потім відправляли до відповідного медичного закладу.

Далі проводилася реєстрація у спеціальному журналі особи доставленого. Якщо у неї були відсутні документи, то особисті дані встановлювалися через адресне бюро або іншим способом. Якщо особу не було встановлено, але існувала підозра, що цією особою вчинено злочин, то після медичного витверезника її направляли до відповідного органу внутрішніх справ. Відповідно до спеціальної інструкції доставлені особи підлягали санітарній обробці, їм надавали медичну допомогу. Після цього особи розміщувалися в палатах медичного витверезника. У разі, якщо вони не підкорювалися працівникам медвитверезника, до них застосовували зв'язування, про що складали акт і робили запис у реєстраційному журналі. Допускалося зв'язування на строк не більше двох годин під контролем медичного працівника.

Щодо строків утримання, то вони залежали від стану особи, що була доставлена до витверезника, але не повинні були перевищувати 24 годин, після чого до особи застосовувалося адміністративне затримання строком до трьох годин для профілактичної та виховної роботи. Після звільнення з медвитверезника та оформлення протоколу про адміністративне правопорушення особу направляли до органів внутрішніх справ за місцем проживання. Коли правопорушення підпадало під дію законодавства з охорони громадського порядку, протокол направлявся до органів внутрішніх справ за місцем проживання порушника. Черговий проводив виписку за висновком лікаря й повертав вилучені речі, цінності, документи. З особи за надані послуги (санітарну обробку, постільну білизну тощо) стягувалася плата. Якщо порушник не мав можливості одразу сплатити нараховані кошти, йому пропонувалося добровільно оплатити встановлену суму у 10-денний строк. У разі несплати цих коштів їх вилучали в примусовому порядку на основі виконавчого припису нотаріальних органів [2, с. 91–93].

Ідеї реорганізації МВС виникають регулярно з огляду на потребу буденної роботи відповідних підрозділів та зміни в суспільстві. Тож історико-правові аспекти становлення системи спеціальних установ ОВС є перспективою наших подальших робіт.

Література

1. Criminal Execution Law: A Course of Lectures / [manag. ed. A. A. Tolkachenko ; preface by N. A. Petukhov]. – St. Peterburg : Yurid. Center Press, 2004. – 377 c.

2. Бандурка О. М. Адміністративна діяльність. Частина особлива : підручник / О. М. Бандурка ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ ; Еспада, 2000. – 368 с.

3. Органы и войска МВД России : краткий исторический очерк / [В. Ф. Некрасов, А. В. Борисов, М. Г. Детков и др.]. – М. : Объед. ред. МВД России, 1996. – 464 с.

4. Про виведення Державного департаменту України з питань виконання покарань з підпорядкування Міністерству внутрішніх справ України : указ Президента України від 12 берез. 1999 р. № 248/99.

5. Кравченко Ю. Ф. Міліція України / Ю. Ф. Кравченко – К. : Генеза, 1999. – 432 с.

6. Об основных обязанностях и правах инспекций по делам несовершеннолетних, приемников-распределителей несовершеннолетних и специальных учебно-воспитательных учреждений по предупреждению безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних : указ Президиума Верховного совета СССР от 15 февр. 1977 р. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1977. – № 8.

7. Тропин Д. Н. Создание подразделений по делам несовершеннолетних : исторический аспект / Д. Н. Тропин // История органов внутренних дел России : сб. науч. тр. – М. : ВНИИ МВД России, 2002. – Вып. 5. – 182 с.

8. Про заходи по посиленню боротьби проти пияцтва і алкоголізму, викоріненню самогоноваріння : указ Президії Верховної Ради УРСР від 20 трав. 1985 р. № 280-XI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280-11.

9. Про затвердження Інструкції про порядок направлення громадян для огляду на стан сп'яніння в заклади охорони здоров'я та проведення огляду з використанням технічних засобів : наказ МВС України, МОЗ України, Мін'юсту України від 24 лют. 1995 р. № 114/38/15-36-18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0055-95.

10. Про питання функціонування медичних витверезників : постанова Кабінету Міністрів України від 9 серп. 1999 р. № 1451 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 32. – Ст. 95.

Надійшла до редколегії 02.12.2009

Анотації

Здійснено огляд історії становлення системи спеціальних установ ОВС, які детермінують учинення правопорушень у сфері охорони громадського порядку. Визначено сутність указаних спеціальних установ, запропоновано шлях вирішення проблеми використання даного терміна. Визначено їх види і розглянуто окремі фактори, які сприяли створенню системи спеціальних установ.

Рассмотрена история становления системы специальных учреждений ОВД, которые детерминируют совершение правонарушений в сфере охраны общественного порядка. Определена суть указанных специальных учреждений, предложен путь решения проблемы использования данного термина. Определены их виды и рассмотрены отдельные факторы, которые способствовали созданию системы специальных учреждений.

The history of special units' system formation within internal affairs agencies which stipulate offences committing in the sphere of public order keeping is researched. The essence of mentioned special units is determined; the way of solving the problem of using this term is offered. Their species are determined and separate factors which stimulated creation of special units' system are researched.

УДК 347.734(477)«18/19»

В. Є. КИРИЧЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ УМОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ДВОРЯНСЬКОГО ЗЕМЕЛЬНОГО БАНКУ ПІД ЧАС РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ 1905–1907 РР.

Селянський рух, який почав набирати оберти в 1902, 1904–1905 рр. з Лівобережжя та Степової України, загальний страйк, що пройшов на півдні Росії в 1903 р., – ці прояви громадської непокори свідчили про неухильне зростання незадоволення в суспільстві, й перш за все в селянському середовищі, існуючим станом речей. «…піднялись селяни Полтавської, Харківської й інших губерній, – описував селянський рух 1902 р. В. І. Ленін, – і пішли на поміщиків, відмикали їх амбари, ділили між собою їх добро, давали голодним хліб, засіяний і зібраний мужиком, але захоплений у власність поміщиком, вимагали нового розподілу землі» [1, с. 194–195]. Спроби, за висловом В. К. Плеве, за допомогою «маленької звитяжної війни» загасити зростаючий революційний рух та вирішити зовнішні міжнародні суперечності, призвели до поразки у війні, підписання невигідного Портсмутського миру й ще більше загострили вибухову внутріполітичну ситуацію в країні.

Вибух стався у «криваву неділю» 1905 р. і швидко перетворився на стихійний у своїй

© Кириченко В. Є., 2009